

KISS Tímea

Variológiai Kutatócsoport
Selye János Egyetem, Tanárképző Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Komárom, Szlovákia
kiss.timea@szfe.hu

ADY ENDRE VERSEI A TANKÖNYVEKBEN

Endre Ady's poems in textbooks

Stihovi Endrea Adija u udžbenicima

A tanulmány módszertani szempontból vizsgálja Ady Endre verseit. A különböző tankönyvekben használatos oktatási módszereket hasonlítja össze, valamint ezek alkalmazhatóságát annak érdekében, hogy hasznos funkcionális segédeszközzé váljanak. A magyar irodalom tanításában alkalmazott módszertan fontosságát mind a szociológusok, mind az oktatási szakemberek hangsúlyozzák. A szerző arra törekszik, hogy néhány mintaelemzés segítségével bizonyítsa az általa kínált módszerek hasznosíthatóságát.

Kulcsszavak: Ady Endre, alakzatok, adjekciós alakzatok, ismétlés, módszertan, verselemzés

Bevezetés

Dolgozatomban Ady Endre költészetét módszertani szempontból vizsgálom. Azt mutatom be, hogy milyen módszereket használnak az egyes tankönyvek, és hogy milyen módszereket kellene felhasználniuk ahhoz, hogy megfelelő, figyelemfelkeltő és használható segédanyagként funkcionáljanak a tankönyvi elemzések. A magyar irodalom módszertanának fontosságát társadalomkutatók, oktatási szakemberek egyaránt állítják. Ennek megvalósíthatóságát saját verselemzésekkel próbálom alátámasztani.

A verselemzésekről

Mielőtt elkezdünk a szöveggel dolgozni, az elemzés előtt érdemes kérdéseket feltenni a kialakított csoportoknak, hogy a diákok önállóan beszélhessenek,

válaszolhassanak ezekre. Az ezt követő elemzés is lényegében a kérdésekre kell, hogy válaszoljon, hogy a diákok összehasonlíthassák korábbi válaszaikkal, és előttük legyen egy komplex elemzés is. Az elemzés megtanulása helyett a szövegértelmezés elsajátítása a fontos a diákok elemzési kompetenciájának kialakítása szempontjából. Az elemzést követő feladatoknak pedig ennek elmélyítésére kell törekedniük.

Néhány vers mélyebb elemzése által jobban megismerhető Ady költészete, a kérdések és feladatok segítségével pedig megjegyezhetőbbek a szövegek alap gondolatai, szövegszervező motívumai, alakzatai, képei.

Verselemzések a tankönyvekben

A vizsgálathoz egy szlovákiai magyar és egy magyarországi tankönyvet választottam: Kulcsárné Sz. Zsuzsanna – Kulcsár Mónika: *Irodalom a XIX. század vége / a XX. század eleje* és Mohácsy Károly: *Irodalom*. Mindkét tankönyv a középiskola 3. évében tárgyalja a magyar klasszikus modernség irodalmán belül Ady pályáját és költészetét. Az egyes tankönyvek verselemzéseinek összehasonlításához olyan verseket választottam, melyek mindhárom tankönyvben megtalálhatóak. Ezek a következők: *Héja-nász az avaron*, *Lédával a bálban*, *A magyar Messiások*.

a) Héja-nász az avaron a tankönyvekben

Az Új versek kezdő ciklusában (*Léda asszony zsoldárai*) helyet kapó *Héja-nász az avaron* című költeményt mindhárom tankönyv tárgyalja. A Mohácsy-tankönyv a Léda-verseken belül, melyet egy rövid összefoglaló előz meg kettejük szerelmi kapcsolatáról Ady költészetében. E rész kulcsszavai a lázadás, a menekülés, a vágy és a diszharmonia.

A diszharmonikus szerelem fő motívumai jelennek meg a *Héja-nász az avaron* című költeményben. Nem boldogságot, búfelejtő idillt sugallnak a jelképek, hanem vergődő nyugtalanságot, örökös mozgást, gyötrelmes fájdalmat és céltalanságot. A szerelmesek szimbóluma a ragadozó héjapár, a nász: dúló csókos ütközetek, egymás húsába tépés. Bántó, kellemetlen hanghatások kísérik a szerelmi vágyat: vijjogás, sírás, csattogás. A második strófa bizonyítja, hogy nem csupán két ember sajátos kapcsolatáról van szó, hanem a szerelmi érzésről általában, mindenfajta szerelem közös sorsáról. A szerelem útja a Nyárból az Őszbe tart: a boldogságból a boldogtalanságba, az ifjúságból az öregségbe. S ez az út egyre

gyorsul, ezt fejezi ki a mozgást jelentő igék cselekvésének fokozása: útra kelünk – megyünk – szállunk – űzve szállunk. A gyorsuló rohanás vége a megállás, valahol az Őszben, e lehullás az őszi avaron, vagyis a halál, a pusztulás. Céltalanná, hiábavalóvá lett tehát a korábbi mozgás: a héjanász az őszi, élettelen avaron ér véget. De jelen van a költeményben a céltalanság, hiábavalóság megsejtésével szemben az emberség, a gyöngéd jóság fájdalmat oldó érzése is (Mohácsy 2003, 152).

Láthatjuk, hogy a Mohácsy-tankönyv a módszertani szempontokat nem veszi figyelembe, a diákok készen kapják az értelmezést, az önálló gondolkodást háttérbe szorítja a versekhez tartozó kérdések és feladatok hiánya. Miközben az elemzésekben a szerző motívumokról és szimbólumokról beszél, jelentésüket nem értelmezi. Bizonyításról ír, de nem idézi az elemzett strófákat. Megállapításokat tesz a szöveggel kapcsolatban, de ezeket nem követi magyarázat. A veresszöveg mellőzésével a diákoknak semmitmondóvá válhat az elemző szöveg, hacsak meg nem tanulják, hogy a szerelmesek szimbóluma a ragadozó héjapár, de a mérteket azonban már senki nem kérdezi tőlük, s mivel a tankönyv sem tárgyalja, a tanulók átsiklanak fölötte. A fejezetet a *Lédával a bálban* és az *Elbocsátó szép üzenet* című vers zárja.

A Kulcsárné–Kulcsár szerzőpáros tankönyve 2007-es kiadása Ady szerelmi költészetének fejezetén belül foglalkozik a Léda-versekkel. A Mohácsy-féle tankönyvhöz képest részletesebben beszél a költő és Léda kapcsolatáról. A fejezet bemutatja Lédát mint szeretőt, szerelmi partnert és múzsát. Beszél Ady rendhagyó szerelmi lírájáról, az érzelmek ambivalenciájáról, a versekben megjelenő őszinteségről, testiségről és hiányérzetről. Míg Mohácsy négy verset elemez Léda-fejezetében, a szlovákiai tankönyvben több vers jelenik meg szövegszerűen is. Ady és Léda történetét a versekkel próbálja ábrázolni a tankönyv szerzője.

A *Héja-nász az avaron* elemzése Mohácsyével szinte azonos: a szerelem motívuma, szimbóluma, a hanghatások, a lassuló mozgás, a nyárból az őszbe utazás. A záróstrófa oldottabb hangulatát is mindkét elemzés megemlíti, de míg Mohácsy kijelenti ezt, addig a szlovákiai magyar tankönyv magyarázza is. „A vers záró sora váratlanul oldottabb hangulatot üt meg: a lehullunk lány hangzása mellett az avaron helyhatározó is – melyet az avarra helyett használ a költő – segít a hangnemváltásban, ugyanis nem a fájdalmat okozó esést, hanem inkább a csendes elnyugvást sugallja” (Kulcsár–Kulcsárné 2007, 105). A vers formájára mindkét tankönyv kitér, Mohácsy széljegyzetben jegyzi meg, hogy a diszharmonikus érzést tükrözi a külső forma is: a strófák páros rímű sorait egy-egy visszhangtalan, elárvult, rímtelen sor követ.

A szlovákiai magyar tankönyv külön bekezdésben tárgyalja a versformát: „A diszharmonikus kapcsolat megjelenítésére megfelelő formát választott Ady: a háromsoros strófákban a páros rímű sorokat követő rímtelen sor, valamint az emelkedő és ereszkedő ritmusú sorok váltogatása feszültséget, nyugtalanságot teremt” (Kulcsár–Kulcsárné 2007, 105). Annak ellenére, hogy a tankönyvben már találunk kérdéseket és feladatokat, a szerzők nem minden vershez készítettek, ilyen például a *Héja-nász az avaron* című vers is. Így itt is ugyanaz mondható el, mint az előző tankönyv esetében, hogy az önálló gondolkodást, gondolkodtatást mellőzve, kész elemzéseket kapnak a diákok. A kérdések és feladatok összeállítása nagyon fontos, hisz nem mindegy, hogy mit és hogyan kérdezzünk, adunk feladatul a tanulóknak. A tankönyv a továbbiakban tárgyalja a *Lédával a bálban* és az *Elbocsátó szép üzenet* című verseket, de említést tesz a *Valaki útra vált belőlünk* című költeményről is.

b) *A Lédával a bálban című vers a tankönyvekben*

Ady egy másik Léda-ciklusában kapott helyet a *Lédával a bálban* című költemény. A Mohácsy-tankönyv a már fõnt elemzett *Héja-nász az avaron* című vers után tárgyalja a verset, terjedelmileg és módszertanilag is hasonlóan az előzőhöz. A készen kapott rövid elemzés azonban kérdések és feladatok nélkül hamar elfelejthető információ a diákok számára. Sejtelmes vízióról, kétféle szerelem ellentétéről beszél a tankönyvszerző, de magyarázatnak csak a vers tartalmát adja, mondanivalóját kijelenti, előzetes bizonyítás nélkül:

Baljós, szomorú hangulat uralkodik a két évvel később keletkezett *Lédával a bálban* című versében is. Sejtelmes vízió fejezi ki a boldogtalanságot, az ifjúság és a szerelem elmúlásának tragikumát. Kétféle szerelem ellentétere épül a költemény. Az egyik oldalon ott áll a víg terem a maga harmóniájával, tavaszi-nyári színeivel és hangulatával, a szerelemnek még örülni tudó, gyanútlan mátkapárjaival. A fiatalok boldogságával szemben megjelenik a testet öltött boldogtalanság, egy fekete pár, s úrrá lett a rettenet. A sikoltó zene elhal, bús csönd és némaság kíséri a halál-arcú idegeneket. A forró örömet a téli szél hidege űzi el, a fényen és a vígságon győz a feketeség, a szomorúság. A fiatalok sírva, dideregve rebbennek szét: a fenyegető elmúlás állt eléjük a táncoló halott szerelmesekben. A vers azt sejteti: nincs igazi öröm, nincs megváltást jelentő szerelem, a boldogság mögött ott lappang könyörtelenül a boldogtalanság (Mohácsy 2003, 152).

Ezzel a közléssel a tankönyv a szövegértelmezés folyamatát vonja meg a diákoktól. A verselemzést felületes tartalmi összefoglalóvá alakítja.

A Kulcsárné–Kulcsár-tankönyv 2007-es kiadása erre a versre nagyobb hangsúlyt helyez. Mutatja ezt a szöveg terjedelme és a vershez tartozó feladatok is. E rész kulcsszavai a szerelem-halál, a zsebongó bálterem hangulata, a halott pár, a színváltozás. Összegzést itt is találunk, de maga a leírás átláthatóbb.

A *Vér és arany* kötet Léda-verseket tartalmazó ciklusának címe: *Léda arany-szobra*. Ebben olvasható a *Lédával a bálban* című költemény, melynek víziószerű, drámai jelenete a szerelmet az elmúlással, a halállal köti össze. Egy bálterem forgatagában állítja szembe egymással Ady a boldog életközösséget jelentő érzelmeket és a Léda-szerelmek tragikumát: az elsőt a vidáman mulató, rózsakoszorús ifjak, leányok, a másikat a fekete pár jelképezi. Érzelmek minőségének különbözőségét elsősorban az ellentétes hangulatú, jelentésű jelzők halmozásával emeli ki a költő. A vidám szerelmespárokra vonatkozó jelzőkkel szemben olyan jelzőket találunk a szövegben, mint fekete, bús, halál, sötét, hervadt, régi, téli. A rövid költemény expresszivitását erősítik a komor hangulatú igék és igenevek is. Ezek a fekete pár egyre intenzívebb, a boldogság harmóniáját szétromboló cselekvéséről szólnak: belépünk, szerte-szórjuk, táncba kezdünk. A vidám mátka-párokat jellemző igék és igenevek tehetetlen riadalmukat jelenítik meg: rettenve néznek, sírva, dideregve rebbennek szét. A tragikus atmoszférájú, nyugtalan kavargású verstörténés kibontakozásában kulcsszerepet kapnak az enjambement-ok (Kulcsár–Kulcsárné 2007, 120).

Kiegészítésként a könyvben a vers részletesebb elemzését is megtalálhatjuk, kisebb betűvel szedve. Itt strófaként halad az elemzés. A vers mondanivalóját hasonlóképp fogalmazzák meg a tankönyvszerzők, mint Mohácsy, de itt már némi magyarázatot is találunk előtte.

A vershez két feladatot is adnak: „A verset egyik értelmezője modern lélektani balladának nevezte. Vajon miért? Keressétek meg az enjambement-okat a költeményben!” (Kulcsár–Kulcsárné 2007, 120). E feladatok azonban nem segítik elő az önálló értelmezés lehetőségét, illetve nem nyújtanak ahhoz igazi segítséget. Kifogásolható az is, hogy míg a feladat enjambement-okat kerestet a diákokkal, sehol nem magyarázza a fogalom jelentését. Ahogy fentebb már jeleztem, fontos volna, hogy lapalji jegyzetekben megtalálhatók legyenek a fogalmak magyarázatai. Nemcsak az alakzatok, hanem a versekben előforduló régies vagy idegen szavak magyarázata is, hisz olykor ezek nem ismerete vagy félreértése hátráltathatja a vers megértését és értelmezését. A nyelvi hiányt láb- vagy széljegyzetek jelentésmagyarázatai pótolhatnák. Ilyen az említett enjambement, valamint a szimbólum, a motívum, a diszharmónia, de ide sorolhatjuk a balladát is. A versszövegekből olyan szavak jelentését is fontos volna értelmez-

ni, mint a nász, mátka-párok, rózsakoszorús-íffak. De nyugodtan ebbe a sorba lehetne állítani a héja vagy az avar szavakat is, mert sajnos egyre több fiatal e szavak pontos jelentésével sincs tisztában. A tankönyv 2011-es kiadásában pedig e versnek már csak kisbetűvel szedett rövidebb összefoglalását találjuk.

c) *A magyar Messiások című vers a tankönyvekben*

A *Vér és arany* című kötetben helyet kapó *A magyar Messiások* című vers címe egyben a ciklusé is. Mindhárom tankönyv röviden tárgyalja a verset. A Mohácsy-tankönyv az *Ars poetica* és lírai önszemlélet fejezet versein belül. A rövid összefoglalót követően, melynek kulcsszavai a dacos ingerültség és tragikus küldetéstudat, az *Új versek* előhangját elemzi a szerző. Ezt követi *A magyar Messiások* rövid értelmezése.

A hiábavalóság élménye s ennek ellenére a mártíriumot mégis vállaló elszántság szólal meg *A magyar Messiások* című költeményben. A nyolcsoros versből árad a fájdalom: a költő átérzi a magyar Messiások tragédiáját. Ezt a tragikus elbukást fokozza a kétszer előforduló ezerszer számhatározó erős túlzása, a szóismétlésekből fakadó rímek fáradt egyhangúsága. A második strófa sem hoz feloldást: nemcsak megokolja, hanem el is mélyíti a reménytelenséget és a céltudatlanságot: a megváltódás vágját hangsúlyozó üdv szót rögtön a nincs követi, a tevéssel pedig a semmi kapcsolódik egybe. A magyar Messiások sorsa a meddő áldozat, a magyar sivatag halálra ítél minden megváltási szándékot. A szomorúság mélyén azonban fölfedezhető a konok mégis morál: a bukások ellenére a magyar Messiások újra meg újra, ezerszer is vállalják megváltást ígérő küldetésüket. A strófák végi ráütő rímek poétikailag húzzák alá ezt a meg nem hátráló bátorságot (Mohácsy 2003, 155).

A korábbiakban említett elemzésekhez hasonlóan itt is elmondható, hogy ezek az elemzések a diákok számára nem jelentenek igazi segítséget, mivel nem gondolkodtatnak, a szöveg többszörösen összetett mondatai pedig nehezítik az értelmezést a szavak jelentésének magyarázata, kérdések és feladatok nélkül. A vers elemzését az *Illés szekerén* és a *Szeretném, ha szeretnének* versek értelmezése követi. A szlovákiai magyar tankönyv 2007-es kiadásában is az *Ars poetica és én-szerep* című fejezetében tárgyalja. Az összefoglalás kulcsszavai: lírájának személyes jellege, küldetéses közéleti költő, a mégis-morál. A *Góg és Magóg* című vers mélyebb elemzését az *Új vizeken járok*, *A magyar Messiások* és *A muszáj Herkules* rövidebb elemzése követi. Majd *Az ős Kaján* és *Hunn, új legenda* című versek nagyobb lélegzetű elemzése zárja a fejeze-

tet. A tankönyv 2011-es kiadása már nem tárgyalja a verset, a *Góg és Magóg* elemzését *Az ős Kajáné* követi. A 2007-es tankönyv négysoros elemzése hagy maga után kívánnivalót, hisz ha nincs önálló elemzésre kényszerítve a tanuló, e kevés információ elillan, mintha ott sem lenne. „A magyar Messiások című rövid versben már a cím jelzi, hogy magyar földön a küldetést vállalóknak sajátos sorsuk van. Mivel az áldozatvállalás is ezerszer nagyobb, mint másból és így sem elegendő. A magyar Messiások mégis vállalják küldetésüket. Bátorságuk, feladatuk nagysága némileg elhomályosítja sorsuk tragikumát, így Adynál a hivatástudatból cselekvő lírai hős soha nincs teljesen kudarcra ítélve” (Kulcsár–Kulcsárné 2007, 120). A 2011-es kötet szerkesztőit is valószínűleg ez a gondolat vezérelte. A kevesebb néha több elve itt is érvényesül. Néhány vers mélyebb elemzése által jobban megismerhető Ady költészete, a kérdések és feladatok segítségével pedig megjegyezhetőbbek a szövegek alapgondolatai, szövegszervező motívumai, alakzatai és képei.

Verselemzések kérdések és feladatok segítségével

a) Héja-nász az avaron

A *Héja-nász az avaron* című vers központi képében egymásra vonatkoznak az egyes alakzatok, a nyelv, a forma és a zene.

A vers legfontosabb szervező alakzatai az ismétlés különböző típusai, melyek hatását az alakzattársulásokban való előfordulásuk, más alakzattal való formai és szemantikai kapcsolatuk felerősíti. A paralelizmus és az ismétlések funkciója a szövegben a tartalom nyomatékosítása. Az alakzatokban kifejezett reménytelenség, az üzőttség, az eltökélt dac és küzdeni vágyás feszül egymásnak. Az ismétlések, a paralelizmus és az ellentétek funkciója, továbbá a diszharmónia létrehozása. Az alakzatokban kifejezett érzések összetettsége, a reménytelenség, az üzőttség és a sorsszerűség feszül egymásnak a szövegben.

Az ellentét alakzatának a szövegben fontos szerepe van, hisz a nász és a lehullás közti antitézis végigkíséri a verset. A nász a közös élet kezdetét szimbolizálja, mely ellentétes az elmúlással. De a gradáció alakzata is fontos funkciót tölt be a szövegben: a természet rendjét, a körkörösséget hivatott hangsúlyozni. A keretes ismétlés is ezt nyomatékosítja. A címben szereplő jelzős szerkezet variációsan ismétlődik az első és második strófában: *héja nász az avaron, lehullunk az őszi avaron*.

Az első versszakban több fokozást is találunk: *útra kelünk, megyünk, vizzogva, sírva*. A gradációs alakzat funkciója lehet a nyugtalanságkeltés, a változás visszafordíthatatlanságának érzékeltetése. Ez a dinamikusság végigkíséri a

verset, mely a soha meg nem nyugvásra utal. A második versszak ellentétes az első strófával, a *mivel* – a *két lankadt szárnyú héja madárral* – szemben megjelennek az *új héja szárnyak*, az *Ősszel* szemben a *Nyár*, a *vijjogással*, *sírással és kergetőzéssel* szemben *csókos ütközetek dülnek*, a *lankadt szárnyakat* felváltja az *új szárnyak* csattogása.

A harmadik strófában újból megjelenik a *mi*, de a többes szám első személyű igék geminációs ismétlésében is ott van a gradáció: *szállunk, űzve szállunk*; és ellentét: *szállunk a nyárból, az őszben megállunk*. Az állapothatározók halmozása: *felborzolt tollal, szerelmesen* még a korábbi mozgások utóhatásának tekinthető.

Az utolsó strófában variációsan újra megjelenik a *nász*: *ez az utolsó nászunk nekünk*. A jelzős szerkezet a visszafordíthatatlanságot jelzi: nem maradt más hátra, csak az *egymás húsa* és a lehullás.

A vers központi metaforája a héjapár, amely szemantikai antitezist fejez ki, hisz a szerelmespárokat általában galamb képében ábrázolják, mely ellentétben áll a ragadozókkal. Az ellentétet tovább mélyíti a *mi* és az *ők* megjelenése, mely az élet folytonosságát jelzi. A központi szimbólum köré időbeli, térbeli, tempóbeli változások fonódnak. Az utazás iránya lefelé tartó, az égből az avarra, nyárból az őszbe jutunk.

Az egész vers ellentétre épül, jelzi ezt a strófaépítkezés, ahol a páratlan sorok rímtelenek. Mindez a harmónia hiányát érzékelteti, a körkörösséget s egyúttal az elmúlást is. Az utóismétlés alkotta kereten belül az ismétlések, fokozások és ellentétek funkcionálisan társulnak. Ezt erősíti a szinekdoché a héjapár részegész viszonyában beálló változások. Ahogy időben nyárból őszbe, térben az égből az avarra, úgy strófaenként a héjamadártól a húsupig jutunk: *héjamadár; héja szárnyak, felborzolt toll, egymás húsa*.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy a *Héja-nász az avaron* ellentétes szimbólum, mely látomásos allegóriának is értelmezhető, nemcsak Adyék kapcsolatára utalhat, hanem általában minden szerelmi kapcsolatot magában foglaló értelmezése is lehet. Az *új héja szárnyak*, a régiek üzőtsége az örökös változást jelöli. Az évszakok változása a meg nem állapodást, a *nász* és a lehullás az élet körforgását. Az ellentét nem is *mi* és *ők* között feszül, hanem az elmúlás és közöttük, de a harmóniamentes állapotban még ott vannak az érzések, amiktől nem *te meg én*, hanem *mi* hullunk az avarra.

Mivel a vizsgált tankönyvek nem tartalmazzak, illetve nem épülnek kérdésekre és feladatokra, az önálló verselemzés segítéséhez összeállítottam néhány kérdés- és feladatsort, melyek segítségével az elemzések önállóan és csoportban is összeállíthatók. A cél az élmény, az akár laikus, de személyes reagálás, a szövegértés és szövegalkotás előtérbe helyezése. Ezt követi a tanári és tankönyv-

vi elemzés, mely helyes mederbe tereli a csoportban elhangzott véleményeket. Így a kész tankönyvi szövegek háttérrel kapnak, élménnyel társulnak, melyet elfelejteni már sokkal nehezebb.

Kérdések és feladatok a verselemzés segítéséhez:

1. Milyen előfeltevéseink lehetnek a cím alapján?
2. Mi a vers központi szimbóluma, és miért nevezhetjük rendhagyónak?
3. Milyen madárnak ábrázolják általában a szerelmeseket?
4. Mit jelent a nász, és hogyan áll kapcsolatban a lehullással?
5. Milyen térbeli és időbeli változások figyelhetők meg a versben?
6. Milyen a vers hangulata?
7. Hogyan tükröződik ez a strófaépítésben?
8. Milyen alakzatokat találunk a versben? (Az alakzatok típusának ismeretése példákkal megelőzi a verselemzést.)
9. Keressetek ismétléseket és ellentéteket a versben, próbáljátok meghatározni a funkciójukat!
10. Gyűjtsétek ki a versben szereplő igéket, figyeljétek meg a mozgás irányát és intenzitását!
11. Határozzátok meg a vers rímképletét, és állapítsátok meg, hogyan áll ez összefüggésben a vers keltette diszharmonióival!
12. Fogalmazzátok meg e vers alapján, hogy a költő hogyan vélekedik a szerelemről!

Jelentésmagyarázat:

Héja-madár, nász, diszharmonia, szimbólum, szinekdoché, reddíció, gemináció, gradáció

b) *Lédával a bálban*

A *Vér és arany* című kötet *A Léda arany-szobra* ciklusában kapott helyet e költemény. A vers szövegszervező alakzata az ellentét, amely mindvégig szerepel a cím és a versszöveg, a sorok, strófák, a felsorolások és megszemélyesítések között. Az antitézis már a nyitó sorban jelen van, a címben szereplő *bálban* és az ahhoz köthető báli hangulatba belesikít a zene: *sikolt a zene*. Az ezt követő igék tovább feszítik a kialakult ellentétet: *tornyosul, omlik*. Ezt erősíti a gradációs fokozás: *parfümös, boldog, forró, ifju pára*. A *pára* olyan homonima, mely két jelentést tesz lehetővé, és mindkét jelentés – az értelmezés függvényében

– meg is jelenik a versben. A pára homonim lexéma, 'gőz' és 'lélek' jelentésében metonimikus viszonyban áll a címmel (Lédával az ifjú lélek, és a gőz, mely a bál hozadéka). A *parfümös* és *forró*, a *pára*, mint a gőz tulajdonságai, míg a *boldog* és *ifjú* egy szubjektum sajátosságai. Tehát a szemantikai ellentét a jelzőkben is jelen van, mint a szubjektum-objektum ellentéte. A szembenállást a *pára-pár* tiszta rímek összecsengésével megerősíti a költő. A szavak jelentésbeli ellentéte és a verset végigkísérő rímszerkezet (8) (félrím) funkciója a diszharmónia megteremtése, már a fekete pár (4) belépése előtt létrejön. Az ellentétet tovább mélyíti a szövegben a *pára* jelzőjének főnévként való ismétlése. Az *ifjú lélek* és a többi *rózsakoszorús ifjak* között is szemantikai ellentét van. Az első strófában felépülő szövegkohéziós funkciójú antitézis, mely *egy fekete pár* és a *rózsakoszorús ifjak, leányok* ellentétére épül, az egész verset átszövi. Az első strófában határozatlan névelővel szerepel a pár: *Rettenve néznek egy fekete párra*. A második versszakban megjelenő ifjak kérdezte *Kik ezekre a fekete pár belép: mi bús csöndben belépünk*. A költői én azonosítja magát a fekete pár egyik tagjával, s a személyes névmás használatával nyomatékosítja az ifjak és a költői én közti ellentétet. A folyamatot a megszemélyesítés: *bús csöndben* – kétértelműségének köszönhetően – kiélezi, hisz a bús csönd vonatkozhat a belépés mikéntjére, de értelmezhető úgy is, hogy a bús csönd a fekete párt veszi körül.

Két világ áll szemben egymással (5): a rózsakoszorús ifjaké és a fekete páré, az utóbbiak felülkerekednek, s a második strófában már ők uralkodnak. Ezt jelzi a negatív jelzők s a hozzájuk tartozó igék intenzitásának fokozódása is: *halál-arcunk, sötét, hervadt, régi, téli, belépünk, szerteszórjuk, táncba kezdünk*. A fekete párral szemben minden fokozatosan visszavonul (9): *a víg teremben elhal a zene, elaluzznak a lángok, sírva, dideregve rebbenek szét a mátkapárok*. A *rózsakoszorú* szimbólum variációs ismétlése is az antitézist hivatott erősíteni, hisz ezek a koszorúk már régiek és hervadtak. A *víg terem* jelzője a módhatározóval a *szerte-szórás* némaságával áll szemben. A *zene* szó variációs anaforikus ismétlésként megjelenik az utolsó strófában is, keretet alkotva. Ugyanakkor szemantikai ellentétet is kifejez, hisz a *zene* a megszemélyesítésben (10) a vers elején *sikolt*, majd a végén az *elhal* igei állítmánnyal társul. A keretes szerkezet tehát ellentétre épül, mely végigvonul az egész versen. Egyfajta körkörösség is kiolvasható e keretből, hisz *boldog mátkapárok* közé lép be *egy fekete pár*. A szerelmesek, a jegyesek a kezdetet jelölik, a *fekete pár* halálarcával pedig az elmúlást, hisz a *zene elhal*, a rózsakoszorúk hervadnak, a bál forróságát és gőzét a téli szél és a sötétség váltja föl. A szereleméből a halál leírásába vált át a lírai én. A kapcsolatot jelképező rózsakoszorúkat, mint szerelmük hamvait szórják szét a fekete pár tagjai.

A strófaépítkezés (11) is a szöveg jelentésének diszharmonióját erősíti. A prozódia ugyanazt érzékelteti: a félrímek és ragrímek a régi boldogságból és harmóniából itt maradt foszlányok, funkciójuk, mint a versen végigvonuló antitézisnek, a soha meg nem nyugvás, az elmúlás visszafordíthatatlanságának kifejezése, a boldogtalanság, az egyensúly megbomlásának érzékeltetése. A szimbólum allegóriával fonódik egybe a szövegben.

A nyugodt, allegorikus állóképeket mozgóvá tette egy megelevenítő költői vízió. Éltre keltek, s mint mitikus mesei hősök a maguk törvényei szerint kezdtek el beszélni, cselekedni az allegorikus értelemben használt metaforák. Egyszerre volt itt jelen a skolasztika kedvelt költői eszköze, az allegória s a misztika ereje, a merész vízió. Létrejött a sajátos Ady-s kifejezési forma: a többnyire szimbólumnak nevezett látomásos allegória (Király 1972, 341–342).

Kérdések és feladatok a verselemzés segítéséhez:

1. Milyen előfeltevéseink lehetnek a cím alapján?
2. Milyen jelzőket juttat eszetekbe a bál, a báli hangulat?
3. A versből mely szavakat tudjátok a bálhoz, melyeket egy temetéshez kapcsolni?
4. Mi a vers központi szimbóluma, és milyen történet fonódik köré?
5. Milyen jelzők és igék kapcsolódnak a versben megjelenő kétféle párhoz?
6. Keressetek ismétléseket és ellentéteket a versben, hogyan kapcsolódnak a párokhoz, és mi lehet a funkciójuk?
7. Az első versszak második sorában szereplő jelzők közül melyek kapcsolhatók a *pára* szó különböző jelentéseihez?
8. Határozd meg a vers rímképletét és ritmusát!
9. Hogyan változik az igék és jelzők intenzitása a vers folyamán?
10. Keressetek megszemélyesítéseket a versben!
11. Milyen a vers hangulata, hogyan tükröződik ez a strófaépítkezésben?
12. Ki a vers győztese? Milyen folyamat olvasható ki a versből?
13. Mit árul el a vers a költő lelkiállapotáról és párjához való viszonyáról?

Jelentésmagyarázat:

Pára, rózsakoszorús ifjak, mátka-párok, allegória, vízió

c) *A magyar Messiások*

A vers szövegszervező alakzata az ismétlés. A cím és az első strófa utolsó sora keretet alkot. A reddíción belül a *Messiások* szó epiforaként megismétlődik. Az *ezerszer* számhatározó a második strófában anaforikus ismétlésként újra megjelenik, összekapcsolva ezzel a strófákat. A versszak geminációs ismétléssel zárul, mely paralelizmust alkot az előző strófa zárósoraival: *Ezerszer Messiások / A magyar Messiások, [...] // Mert semmit se tehettek, / Óh, semmit se tehettek.* A paralelizmus és az ismétlések funkciója a szövegben a nyomatékosítás. Már a kezdő sorban megjelenik a fokozás alakzata, ennek funkcióját erősíti meg a versszakvégi ismétlés. A reménytelenséget és kilátástalanságot fejezi ki az *ezerszer* számhatározó anaforikus ismétlése és a versvégi gemináció is. A versben sok a negatív minőségű szó (4, 5): *sósabb könnyek, fájdalma, meghalnak.* Az antitézis itt is végigvonul a versen, a *Messiással*, a megváltóval szemben a *könnyek* és *fájdalma* jelennek meg, meghalnak, a keresztnak nincs üdve, a tenni akarás korlátozva van, lehetetlen. Ilyen a magyar Messiás-szerep. Az ismétlések, valamint a paralelizmus és az egész szövegben végigvonuló ellentét mindezt nyomatékosítja. Az ismétléses alakzatok által létrehozott monotonitás mögött fölsejlik az adys konokság. Az epiforák nem a kedvetlenség, a beletörődés visszhangjai, melyet a változatlan elemismétlés sejtet, hisz állítmányból válnak alannya, alárendelői, okhatározói viszonyból mellérendelőire váltanak a szövegben, így a változatlanság mögött jelen van a változás. A ritmus (6) és a játékos rímek is ellentétben állnak a sorokból áradó bánattal. A szemantikai ellentét ott feszül a szöveg legmélyebb szintjein, s ez az ellentét soha meg nem nyugvást és dacot sejtet.

Kérdések és feladatok a verselemzés segítéséhez:

1. Milyen előfeltevéseket tehetünk a cím alapján?
2. Keressetek ismétléseket és ellentéteket a versben! Mi lehet a funkciójuk?
3. Mely szavakat ismétli a költő és mi célból?
4. Mi okozhatja a vers negatív hangvételét? Gyűjtsetek ilyen jelentésű szavakat!
5. Milyen kapcsolatba kerül ez a negatív hangvétel a Messiás szerepével?
6. Határozzátok meg a vers ritmusát és rímképletét! Ellentétben állnak-e a vers szövegével, és mit sugall ez az ellentét?

Jelentésmagyarázat:

Messiások, gemináció, paralelizmus

Összegzés

Összegzésül elmondható, hogy mind a Mohácsy-féle, mind a szlovákiai magyar tankönyv elemzéseiből hiányzik a gyakorlati rész, s láthatjuk, hogy kisebb változtatásokkal – mint az elemzésekhez tartozó kérdések, feladatok és a jelentésmagyarázat – segítséget nyújthatunk a diákoknak ahhoz, hogy kellőképpen elsajátítsák az adott tananyagot, még megfelelő órakeret hiányában is.

Irodalom

Domonkos Máttyás szerk. 1998. *Ady Endre összes versei*. Budapest: Osiris Kiadó.

Király István. 1972. *Ady Endre*. Budapest: Magvető Kiadó.

Kulcsárné Zsuzsanna – Kulcsár Mónika. 2007. *Irodalom a XIX. század vége / a XX. század eleje*. Pozsony: Terra.

Mohácsy Károly. 2003. *Irodalom*. Budapest: Krónika Nova.

ENDRE ADY'S POEMS IN TEXTBOOKS

The paper examines Ady's poetry from a methodological viewpoint. It compares the teaching methods used in various course-books, as well as their applicability in order to become a useful functional aid in teaching. The importance of methodology used in teaching Hungarian literature is emphasized by both sociologists and educational professionals. By giving examples of analyzed poems, the author attempts to demonstrate the practicability and usability of the methods she uses.

Keywords: Endre Ady, figures, translation, repetition, adjectival figures of speech, methodology, poem analysis

STIHOVI ENDREA ADIJA U UDŽBENICIMA

U radu se iz metodičkog ugla analizira poezija Endrea Adija. Upoređuju se nastavne metode iz raznih udžbenika i mogućnost primene tih modela sa ciljem da se stvori korisno, funkcionalno pomoćno sredstvo u nastavi. Značaj metoda primenjivanih u nastavi mađarske književnosti posebno ističu sociolozi i drugi kompetentni stručnjaci iz oblasti obrazovanja. Pomoću nekoliko uzoraka analize dokazuje se primenjivost predloženih metoda.

Ključne reči: Endre Adi, stilske figure, adjektivne forme, ponavljanje, metodika, analiza stihova